

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РЕФЛЕКСІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ СХИЛЬНОСТІ ДО СПІЛКУВАННЯ

EMPIRICAL STUDY OF MEDICAL STUDENTS WITH DIFFERENT LEVELS OF TENDENCY TO COMMUNICATION REFLECTION INDICATORS

Дана стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження особливостей показників рефлексії студентів-медиків із різним рівнем схильності до спілкування. В емпіричному дослідженні показників рефлексії студентів-медиків із різним рівнем схильності до спілкування прийняли участь 120 студентів Полтавського державного медичного університету, які навчаються на різних курсах. Для оцінки вираженості комунікативних і рефлексивних характеристик досліджуваних застосовані методики: «Оцінка рівня схильності до спілкування» (В. Ф. Ряховський) та Методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (за М. Фетіскіним, В. Козловим, Г. Мануїловим). Дослідження проведене у 2021–2022 навчальному році. Для оцінки статистичної значущості відмінностей використаний критерій t-Стьюдента.

За результатами проведеного емпіричного дослідження нами визначено, що студентам-медикам властиве переважання підвищеного рівня розвитку рефлексивних здібностей та комунікабельності. Вони спрямовані на встановлення контактів з оточуючими людьми та здійснення рефлексивного аналізу своїх психологічних характеристик.

За підсумками інтерпретації даних нами визначена пряма закономірність зв'язку рефлексивності та комунікативних характеристик студентів-медиків. Зокрема, виявлено, що комунікабельним студентам-медикам властивий вищий показник рефлексивних здібностей, ніж респондентам із прагненням уникати спілкування. Перебуваючи частіше у стосунках, такі студенти-медики мають ширший спектр комунікативного досвіду, більшу кількість різних ситуацій спілкування, що дозволяє їм краще, більш адекватно та різносторонньо оцінювати властиві їм особистісні якості. Натомість некомунікабельні студенти-медики характеризуються нижчим рівнем розвитку рефлексивних здібностей. Будучи не зацікавленими у спілкуванні з оточуючими та менше досвіду соціальної взаємодії, вони мають низький рівень зацікавленості і власною особистістю також, рефлексивні процеси у них здійснюються з труднощами чи в не достатньому обсязі.

Виявлена закономірність та отримані результати доводять необхідність цілеспрямованого розвитку комунікативних та рефлексивних характеристик студентів-медиків на етапі професійної підготовки, з огляду на їх вагомість у професійній діяльності лікаря.

Ключові слова: студенти-медики, професійно важливі якості студентів-медиків, комунікабельність студентів-медиків, рефлексивні здібності студентів-медиків, забезпечення психологічного контакту в системі «лікар-пацієнт».

квів, комунікабельність студентів-медиків, рефлексивні здібності студентів-медиків, забезпечення психологічного контакту в системі «лікар-пацієнт».

This article is devoted to the empirical study results analysis of medical students with different levels of propensity to communicate reflection indicators.

Research was conducted on a sample of 120 medical students of Poltava State Medical University. The empirical study was conducted with the use of the methods «Assessment of the propensity to communicate level» (V. F. Ryahovsky) and «Self-assessment of the ontogenetic reflection level» (by M. Fetiskin, V. Kozlov, G. Manuilov). The study was conducted in the 2021–2022 academic year. The mean values recorded differences statistical significance conclusion was formulated the t-Student criterion.

According to the results of our empirical research, we have determined that medical students have a predominance of reflexive abilities and sociability development increased levels. They are aimed at establishing contacts with others and carrying out a reflective analysis of their psychological characteristics.

Based on the interpretation of the data, we have determined the direct regularity of the relationship between reflexivity and communicative characteristics of medical students. In particular, it was found that sociable medical students have a higher rate of reflexive abilities than respondents who want to avoid communication. Being more often in relationships, such medical students have a wider range of communicative experience, more different communication situations, which allow them to better, more adequately and comprehensively assess their personal qualities. Instead, non-communicative medical students are characterized by a lower level of reflexive abilities development. Being not interested in communicating with others and having less experience of social interaction, they have a low level of interest and their own personality as well; their reflexive processes are carried out with difficulty or not enough.

The revealed regularity and the obtained results prove the necessity of medical students communicative and reflective characteristics purposeful development the stage of professional training, given their importance in the professional activity of a doctor.

Key words: medical students, professionally important qualities of medical students, sociability of medical students, reflexive abilities of medical students, providing psychological contact in the «doctor-patient» system.

УДК 17.023.36:614.253.52

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.25>

Шевченко О.М.

к. пед. н.,
доцент кафедри українознавства
та гуманітарної підготовки
Полтавський державний
медичний університет

Владимирова В.І.

старший викладач кафедри
українознавства та гуманітарної
підготовки
Полтавський державний
медичний університет

Сучасні умови професійної діяльності фахівця-медика висувують підвищені вимоги до його професійних характеристик та обумовлюють необхідність їх комплексного супроводу й формування вже на етапі

навчання у виші. Постійна необхідність підвищення кваліфікації лікаря обумовлена регулярними змінами як системи функціонування охорони здоров'я, так і складними умовами їх трудової діяльності, що набуло

особливого значення в період пандемії коронавірусу COVID-19.

При цьому, підвищення кваліфікації лікаря ми розглядаємо як перманентний процес, який здійснюється постійно і забезпечує його професійність, можливість якісно і на високому рівні організувати терапевтичне середовище з пацієнтами. В даному випадку особливої ваги набувають рефлексивні та комунікативні характеристики медичного працівника. Це пояснюється тим, що прояви комунікабельності, характеристики спілкування лікаря дають йому можливість створити і підтримувати якісні довірливі відносини із пацієнтом, організувати для нього таку взаємодію, яка дозволить вирішити проблеми зі здоров'ям. У свою чергу наявність виражених рефлексивних характеристик лікаря виступає основою для постійної оцінки ефективності своєї трудової діяльності, виявлення обмежень у компетентності та окреслення можливих шляхів її розвитку і розширення.

І комунікативні, і рефлексивні характеристики лікарів, відображаючи їх стійкі психологічні утворення, формуються протягом тривалого часу і не можуть бути розвинені однооментно за необхідності в умовах трудової діяльності. Тому, постійне та завчасне формування комунікативних і рефлексивних навичок лікарів найбільш доцільно здійснювати на етапі професійної підготовки. При цьому, як спроможність до ефективної комунікації з пацієнтом, так і звичка здійснювати рефлексію в умовах виконання професійних обов'язків медичного працівника виступає вагомим компонентом його готовності до успішної та результативної трудової діяльності.

Вагомість комунікативних та рефлексивних характеристик студентів-медиків обумовлена специфікою їх майбутньої професійної діяльності. Так, необхідність розвинених комунікативних умінь медиків обумовлена вираженою необхідністю створення терапевтичного середовища, довірливих стосунків із пацієнтом, можливості не лише результативно зібрати анамнестичні дані в ході огляду, але і визначити не менш вагомий суб'єктивні показники ставлення до здоров'я пацієнта. Оцінка результативності лікувального процесу, окрім фіксації об'єктивних показників здоров'я, передбачає комунікацію лікаря та хворого, аналіз ефективності застосовуваного лікування, що здійснюється в постійному комунікативному процесі і залежить від професійних характеристик лікаря, його уміння комунікувати (Graf, Smolka, 2017).

Специфікою спілкування між лікарем та пацієнтом є, з одного боку, його проблемна

спрямованість, адже їх стосунки виникають на тлі необхідності вирішити труднощі і здоров'ям пацієнта, а з іншого боку – відповідність деонтологічним нормам взаємодії в системі «лікар-пацієнт» (Czerpil, et al., 2019). Забезпечення деонтологічних вимог до професійної діяльності лікаря передбачає достатньо високий рівень мовної культури та комунікативної компетентності, спроможності лікарем побудувати взаємодію у певному лінгвістичному та культурологічному контексті (Шевченко, 2018; Владимиринова, 2019).

Розвинені комунікативні навички створюють основу для взаєморозуміння, реалізації довірливих стосунків між лікарем та пацієнтом, можливості фахівця своєчасно реагувати на зміну стану здоров'я пацієнта, його звернення і скарги (Мухаровська, 2016). У разі сформованої довіри між лікарем та пацієнтом, останній виконує всі необхідні призначення, проходить всі і діагностичні і лікувальні процедури (Manuel, Valcke, Keygnaert, 2021). У разі порушеної комунікації між лікарем та пацієнтом у них можуть виникати непорозуміння, приписи лікаря можуть ігноруватися і, відповідно, страждає ефективність лікування. Вагомим при цьому виступає спроможність лікаря до здійснення постійних актів комунікативного контролю, самооцінки власної комунікативної діяльності, що має зв'язок з рефлексивністю медичного працівника (Moral, Leonardo, 2019).

Вагомість розвинених рефлексивних здібностей в ефективній професійній діяльності лікаря відмічається багатьма науковцями. Рефлексивний компонент у вигляді уявлень лікаря про власну особистість, характерні для нього психологічні риси та якості є вагомим регулятором його професійної діяльності, розкриваючи змістовні та структурні характеристики його професійної свідомості (Жук, Гульбс, Меркулова, 2020). Характеристики самосприйняття студентів-медиків, виступаючи результатом постійно здійснюваної рефлексії, дають майбутньому лікарю спроможність встановити вищий рівень власної професійної компетентності (Wunderlich, Ragazzoni, Ingrassia, 2017). Особливо важливою виступає рефлексія лікаря у випадку коли застосовувана ним терапія не є результативною і не веде до бажаного одужання пацієнта. В такому випадку лікар має здійснювати рефлексивний аналіз прийнятих рішень та алгоритму лікування, намагаючись виокремити ті компоненти своєї професійної діяльності, які призвели до труднощів у лікувальному процесі.

Отже, в професійній діяльності лікаря розвинені комунікативні та рефлексивні

здібності є достатньо важливими, оскільки дають можливість фахівцю організувати успішну взаємодію з пацієнтом. Разом із тим, ми вбачаємо, що проблема формування комунікативних та рефлексивних навичок сучасних студентів-медиків є остаточно не вирішеною та потребує подальших досліджень з огляду на її актуальність. При цьому, ми передбачаємо, що у студентів-медиків наявний зв'язок між показниками сформованості рефлексії та комунікативних навичок, на що і спрямована увага у даному дослідженні.

Мета статті – проаналізувати особливості показників рефлексії студентів-медиків із різним рівнем схильності до спілкування.

Методи дослідження. В емпіричному дослідженні показників рефлексії студентів-медиків із різним рівнем схильності до спілкування прийняли участь 120 студентів Полтавського державного медичного університету, які навчаються на різних курсах. Для оцінки вираженості комунікативних і рефлексивних характеристик досліджуваних застосовані методики: «Оцінка рівня схильності до спілкування» (В. Ф. Ряховський) та Методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловим). Дослідження проведене у 2021–2022 навчальному році. Для оцінки статистичної значущості відмінностей використаний критерій *t*-Ст'юдента.

Виклад результатів дослідження. Результати вивчення рівнів рефлексивних здібностей студентів-медиків представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Вираженість рефлексивних здібностей у студентів-медиків

Рівні рефлексивних здібностей студентів-медиків		
низький	середній	високий
17 %	38 %	45 %

Як бачимо з таблиці 1, серед досліджуваних даної вибірки переважають показники підвищеного рівня сформованості рефлексивних здібностей. Таким студентам-медикам характерне постійне звернення до свого внутрішнього світу, детального розгляду своїх вчинків, їх різнобічний та послідовний аналіз. Респонденти цієї групи здатні заглиблюватися у світ власних переживань, вчинків, почуттів, співвіднесення їх з навколишньою дійсністю. Їх рефлексія реалізується через постійні самоаналіз, самоспостереження та самоспоглядання. Досліджувані звертають увагу на думку інших людей про себе та свою власну оцінку здійснених дій та вчинків.

Для 38 % студентів-медиків характерний середній рівень сформованості рефлексивних здібностей. Їм властиве часто виражене роздумування над змістом своїх слів і вчинків, приділення уваги власним психологічним характеристикам, поведінці, особистісним якостям та аналізу того, яким чином їх сприймають оточуючі люди. Разом із тим, такі респонденти не в повному обсязі аналізують свою поведінку. Частина їх інтрапсихічних характеристик та вчинків залишається поза полем їх свідомості та не потрапляють під здійснюваний рефлексивний аналіз. Переважно, до таких характеристик і вчинків належать ті, що мають для студентів-медиків негативне чи травматичне значення, а процес їх рефлексії супроводжується вираженим емоційним дискомфортом. При цьому, рефлексивний процес цієї групи досліджуваних може бути поверховим чи не повним, містити помилки в судженнях, які виносяться, відобразити вигідну для самих досліджуваних інтерпретацію своїх вчинків та особистісних рис, що їх провокують.

Серед досліджуваних менша частина (17 %) характеризується низьким рівнем сформованості рефлексивних здібностей. Таким студентам-медикам характерний низький ступінь зацікавленості змістом свого психічного життя, особистісними рисами та психологічними характеристиками. Такі студенти-медики періодично можуть здійснювати рефлексивний аналіз проте цей аналіз достатньо поверхневий та здійснюється швидко і поверхнево. Травмуючи ситуації та негативні особистісні риси такими студентами-медиками або не аналізуються взагалі через негативні емоції, що при цьому виникають, або аналізуються поверхнево. При цьому, позитивні характеристики сприймаються такими студентами-медиками як абсолютні та виражені на високому рівні.

Розглянемо особливості схильності до спілкування студентів-медиків, які отримані за результатами проведення методики «Оцінка рівня схильності до спілкування» (В. Ф. Ряховського). Такі дані представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники комунікабельності студентів-медиків

Рівні комунікабельності студентів-медиків		
низький	середній	високий
24 %	32 %	44 %

Як свідчать дані, представлені у таблиці 2, майже половина респондентів (44 %) має високий показник комунікабель-

ності. Такі студенти-медики характеризуються прагненням до спілкування та контактів з оточуючими людьми, відкритістю до нового соціального досвіду. Ці студенти-медики легко встановлюють контакти із людьми та спроможні до підтримання стосунків на довірливому рівні, вони знаходять теми для спілкування та завжди можуть підтримати розмову.

Також, 32 % респондентів вибірки характеризуються середнім рівнем сформованості схильності до спілкування, комунікабельності. Ці студенти-медики переважно впевнено себе почувають в оточення мало знайомих людей, не уникають встановлення контактів із незнайомими людьми. Проте, представники цієї групи достатньо обережно сходяться із іншими людьми в процесі взаємодії. Для цих студентів-медиків необхідний певний час, щоб розкритися перед партнером по спілкуванню. Також, ці респонденти часто схильні до вираження сарказму у спілкуванні, іноді без необхідних для цього основ або не доречно ситуації спілкування. З певними людьми ці респонденти відчувають труднощі взаємодії.

Окрім цього, 24 % представників вибірки характеризуються низьким показником схильності до спілкування, комунікабельності. Ці респонденти закриті від інших людей, часто мають спрямування на перебування на самоті, адже для них складно кооперувати свої дії з оточуючими. У випадках, коли необхідно невимушено спілкуватися із незнайомими людьми, встановлювати з ними контакти такі студенти-медики відчувають зняковілість, втрачають психологічну рівновагу. Окрім цього, ці респонденти переважно знають про такі свої особливості, переживають через це, відчуваючи труднощі від неможливості реалізуватися в системі соціальних контактів. Такі їх характеристики створюють труднощі для них в опануванні професії лікаря, яка передбачає необхідність спілкування з іншими людьми.

Для перевірки сформульованого нами припущення про залежність рефлексивних здібностей студентів-медиків від особливостей їх міжособистісного спілкування порівняємо вираженість рівнів рефлексії досліджуваних із різним рівнем комунікабельності, що представлено на рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1, комунікабельним студентам-медикам більше властивий високий рівень рефлексивних здібностей (55 % мають високий їх рівень), ніж респондентам, які уникають міжособистісного спілкування (серед них високий рівень показника рефлексії становить тільки 5 %). Натомість, некомунікабельні студен-

ти-медики характеризуються вираженою відсотковою перевагою за низьким рівнем розвитку рефлексивних здібностей, що зафіксовано у 57 % таких респондентів. Низький рівень рефлексії зафіксований також у 10 % комунікабельних респондентів. Середні рівні розвитку рефлексії виражені майже однаковою мірою серед двох груп представників вибірки.

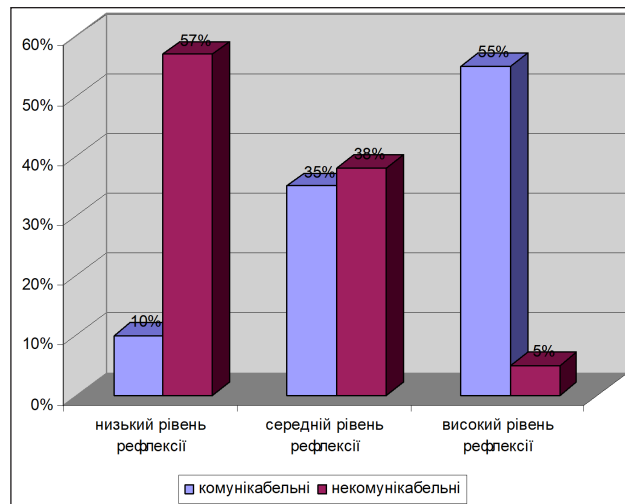

Рис. 1. Співвідношення показників рефлексивних здібностей студентів-медиків із різним рівнем комунікабельності

Отже, комунікабельні студенти-медики характеризуються більш високими показниками розвитку рефлексивних здібностей ($t=2,94, p<0,01$). Перебуваючи частіше у стосунках, будучи більш спрямованими на якісну реалізацію міжособистісної взаємодії, такі студенти-медики мають ширший спектр комунікативного досвіду, більшу кількість різних ситуацій спілкування у своєму досвіді. Саме такий різнобічний комунікативний досвід дозволяє їм краще, більш адекватно та різносторонньо оцінювати характерні для них особистісні характеристики і якості в процесі рефлексії. Порівнюючи свої особистісні характеристики з особливостями інших людей в процесі комунікації, такі студенти-медики покращують свої рефлексивні здібності. Натомість, студентам-медикам із низьким показником комунікабельності складніше здійснювати рефлексію, маючи менший спектр комунікативного досвіду. Будучи не зацікавленими у спілкуванні з оточуючими, маючи менше досвіду спілкування з людьми, такі студенти-медики мають низький рівень зацікавленості і власною особистістю. Крім того, не маючи достатнього комунікативного досвіду, ці досліджувані гірше, менш різносторонньо і простіше інтерпретують

свої вчинки та особистісні якості, про які вони схильні не думати.

Висновки. За результатами проведеного емпіричного дослідження нами визначено, що студентам-медикам властиве переважання підвищеного рівня розвитку рефлексивних здібностей, що виражається у їх зацікавленості змістом власного психічного життя та є сприятливим чинником для формування у них професійної компетентності як майбутніх лікарів. Також, виявлено, що студенти-медики характеризуються вираженою схильністю до спілкування, комунікабельністю, що також є їх професійно значущою характеристикою, адже дозволяє на високому рівні організувати комунікацію з оточуючими людьми, у тому числі і з пацієнтами в майбутньому.

Виявлена закономірність зв'язку рефлексивності та комунікативних характеристик студентів-медиків. Зокрема, виявлено, що комунікабельним студентам-медикам властивий вищий показник рефлексивних здібностей, ніж респондентам із прагненням уникати спілкування. Перебуваючи частіше у стосунках, такі студенти-медики мають ширший спектр комунікативного досвіду, більшу кількість різних ситуацій спілкування, що дозволяє їм краще, більш адекватно та різносторонньо оцінювати властиві їм особистісні якості. Порівнюючи свої особистісні характеристики з особливостями інших людей, такі студенти-медики покращують свої рефлексивні здібності. Натомість некомунікабельні студенти-медики характеризуються нижчим рівнем розвитку рефлексивних здібностей. Будучи не зацікавленими у спілкуванні з оточуючими та менше досвіду соціальної взаємодії, вони мають низький рівень зацікавленості і власною особистістю також, рефлексивні процеси у них здійснюються з труднощами чи в не достатньому обсязі. Не маючи достатнього комунікативного досвіду, ці респонденти менш різнобічно і простіше інтерпретують свої вчинки та особистісні характеристики, про які вони схильні не думати. Таким досліджуванним властиве переважання пасивності у оцінці себе, невпевненість у своїх можливостях, нерішучість та відсутність позитивного ставлення до себе.

Разом із тим, проблема пошуку чинників успішної трудової діяльності майбутніх ліка-

рів залишається остаточно не вивченою та потребує подальших досліджень. Зокрема, перспективою подальших пошуків авторів виступатиме вивчення специфіки локусу контролю та ціннісно-смислових характеристик студентів-медиків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Владимірова В. І., Шевченко О. М. Лінгвокраїнознавчий аспект викладання української мови як іноземної. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1. С. 55–58.
2. Жук О. В., Гульбс О. А., Меркулова Н. Ф. Психологічні особливості формування професійної свідомості студентів-медиків ВНЗ. *Актуальні проблеми психології*. К. : Видавництво «Фенікс», 2020. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 27. С. 87–98.
3. Лещенко Т. О., Шевченко О. М. Міжкультурна комунікація в навчанні української мови як іноземної здобувачів закладу вищої медичної освіти. *International scientific innovations in human life*. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom, 2022. Pp. 397–401.
4. Мухаровська І. Р. Обґрунтування та засади медико-психологічної допомоги лікарям онкологічної служби. *Медична психологія*. 2016. Т. 22. № 2. С. 83–87.
5. Шевченко О. М. Формування соціокультурної компетенції майбутнього лікаря. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття* : зб. матеріалів XV Міжнар. педагогічно-мистецьких читань, Київ, 6–7 грудня 2017 р. Вип. 1 (13). Київ : Талком, 2018. С. 98–103.
6. Czepil M., Karpenko O., Revt A., & Istomina K. Formation of students' ethnic tolerance in institutions of higher education. *Advanced Education*. 2019. V. 12. P. 114–119.
7. Graf J., Smolka R., Simoes E. et al. Communication skills of medical students during the OSCE: Gender-specific differences in a longitudinal trend study. *BMC Med Educ*. 2017. V. 17. P. 75.
8. Manuel B., Valcke M., Keygnaert I., Roelens K. Improving medical students' communication competencies to deal with intimate partner violence using clinical simulations in Mozambique. *BMC Medical Education*. 2021. V. 21. Is. 126. P. 1–8.
9. Moral R. R., Leonardo C. G., Martinez F. G., Martin D. M. Medical students' attitudes toward communication skills learning: comparison between two groups with and without training. *Advanced Medical Education Practice*. 2019. V. 10. P. 55–61.
10. Wunderlich R, Ragazzoni L, Ingrassia PL, et al. Self-Perception of medical students' knowledge and interest in disaster medicine: nine years after the approval of the curriculum in German universities. *Prehosp. Disaster Med*. 2017. № 32. P. 374–381.